

TA'LIM MATERIALLARINI AKSIOLOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA INTEGRATSIYALASHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Norboyeva Moxigul .Shavkat qizi.

Alfraganus universiteti "Pedagogika" kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA . Mazkur maqolada ta'lim materiallarini aksiologik yondashuvlar asosida integratsiyalashning nazariy-metodologik asoslari kompleks tarzda tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida bilimlarning fragmentar xarakter kasb etishi, qadriyatlar komponentining yetarli darajada integratsiyalanmaganligi pedagogik samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, maqolada aksiologik paradigma doirasida ta'lim mazmunini qayta loyihalash zarurati asoslab beriladi. Tadqiqotda tizimli, aksiologik, kompetensiyaviy va integrativ yondashuvlarga tayanilgan. Muallif tomonidan ta'lim materiallarini integratsiyalashning uch komponentli modeli (bilim–qadriyat–faoliyat) taklif etilib, uning pedagogik imkoniyatlari ochib berilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, aksiologik integratsiya ta'lim jarayonining ma'naviy yo'naltirilganligini kuchaytiradi, shaxsning reflektiv va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: aksiologiya, qadriyat, integratsiya, ta'lim mazmuni, pedagogik model, kompetensiyaviy yondashuv, ma'naviy tarbiya, fanlararo aloqadorlik.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi global transformatsiyalar, raqamli muhit kengayishi va ijtimoiy munosabatlar murakkablashuvi sharoitida faoliyat yuritmoqda. Bu jarayonda ta'limning vazifasi faqat axborot yetkazish bilan cheklanib qolmay,

balki shaxsni qadriyatlar asosida shakllantirishdan iborat bo'lib bormoqda. Ta'lim mazmunining mazmuniy fragmentatsiyasi, fanlararo uzviylikning sustligi hamda ma'naviy komponentning yetarlicha aks ettirilmaganligi pedagogik jarayon samaradorligiga ta'sir ko'rsatmoqda.

Aksiologik yondashuv ta'lim jarayonini inson qadri, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar asosida tashkil etishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuv pedagogik faoliyatning maqsad, mazmun va natija komponentlarini qadriyatlar tizimi bilan uyg'unlashtirishni talab qiladi. Ayniqsa, pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida ta'lim materiallarini aksiologik asosda integratsiyalash muhim metodologik ahamiyatga ega.

Maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi davrda ta'lim mazmunini yangilash jarayonlari ko'proq kompetensiyaviy va texnologik yo'nalishga ega bo'lib, qadriyatlar komponentining tizimli integratsiyasi yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

ASOSIY QISM

Ta'lim materiallarini integratsiyalashning pedagogik mohiyati

Ta'lim mazmunini integratsiyalash masalasi pedagogika fanida uzoq yillardan buyon muhokama qilinib kelinmoqda. Biroq zamonaviy sharoitda integratsiya tushunchasi faqat fanlararo aloqadorlikni ta'minlash bilan cheklanib qolmay, balki mazmunning ma'naviy-aksiologik asoslarini uyg'unlashtirishni ham nazarda tutadi.

An'anaviy yondashuvda integratsiya ko'proq predmetlar o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytirishga qaratilgan bo'lsa, aksiologik yondashuvda mazmun markaziga shaxs va uning qadriyatli pozitsiyasi qo'yiladi. Shu jihatdan ta'lim materiallarini aksiologik asosda integratsiyalash quyidagi uch darajada amalga oshiriladi:

1. **Mazmuniy daraja** – o‘quv materiallarida aks etayotgan ilmiy tushunchalarning inson hayoti va jamiyat taraqqiyotidagi qadriyatli ahamiyatini ochib berish.
2. **Semantik daraja** – bilimlarning axloqiy va ijtimoiy mazmunini talqin qilish.
3. **Faoliyat darajasi** – o‘quvchining shaxsiy munosabati va reflektiv tajribasini shakllantirish.

Mazkur integratsiya natijasida bilimlar abstrakt axborot sifatida emas, balki shaxsning ichki qadriyatlar tizimiga singdirilgan mazmun sifatida qabul qilinadi.

Aksiologik yondashuvning konseptual asoslari

Aksiologik yondashuv pedagogik jarayonda qadriyatni markaziy kategoriya sifatida talqin etadi. Qadriyat – bu shaxs uchun ahamiyat kasb etuvchi, uning xulq-atvori va hayotiy tanlovini belgilovchi mezondir. Ta’lim jarayonida qadriyatlar quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- yo‘naltiruvchi (orientatsion) funksiya;
- motivatsion funksiya;
- regulativ funksiya;
- integrativ funksiya.

Ta’lim materiallarini aksiologik asosda integratsiyalash jarayonida mazkur funksiyalar o‘zaro uyg‘unlashadi. Masalan, tabiiy fanlarda ekologik muammolarni o‘rganish jarayonida nafaqat ilmiy faktlar, balki ekologik mas’uliyat qadriyati ham shakllantiriladi. Ijtimoiy fanlarda esa fuqarolik pozitsiyasi, adolat va tolerantlik kabi qadriyatlar integratsiyalashadi.

Shu nuqtai nazardan, aksiologik integratsiya ta’limning mazmuniy komponentini tarbiyaviy komponent bilan uyg‘unlashtiradi.

Ta'lim materiallarini aksiologik integratsiyalash modeli

Mualliflik konsepsiyamga ko'ra, ta'lim materiallarini integratsiyalash uch komponentli strukturaga ega bo'lishi lozim:

1) Kognitiv komponent

Ilmiy bilimlar tizimi, tushunchalar va nazariy asoslar.

2) Aksiologik komponent

Mazkur bilimlarning inson, jamiyat va kasb faoliyati uchun ahamiyati.

3) Amaliy-faoliyat komponenti

O'quvchining mustaqil fikrlashi, refleksiya va ijtimoiy faoliyatda qo'llashi.

Mazkur model spiral tamoyil asosida rivojlanadi: har bir yangi mavzu avvalgi bilim va qadriyatlar bilan uyg'unlashgan holda chuqurlashtiriladi.

Modelni amaliyotga joriy etish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Mavzudagi asosiy ilmiy tushunchalarni aniqlash.
2. Ularning qadriyatli mazmunini tahlil qilish.
3. Reflektiv savollar va muammoli vaziyatlar ishlab chiqish.
4. Integrativ topshiriqlarni qo'llash.

Natijada ta'lim jarayoni interfaol va shaxsga yo'naltirilgan tus oladi.

Pedagogik samaradorlikni ta'minlovchi omillar

Aksiologik integratsiyaning samaradorligi bir qator pedagogik shart-sharoitlarga bog'liq:

- o'qituvchining aksiologik kompetensiyasi;
- o'quv dasturlarining moslashuvchanligi;

- refleksiv ta'lim muhiti;
- baholash mezonlarining qadriyatga yo'naltirilganligi.

Agar o'qituvchi mazmunni qadriyat nuqtai nazaridan talqin qila olmasa, integratsiya yuzaki xarakter kasb etadi. Shu bois pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida aksiologik yondashuv metodikasini maxsus o'rgatish zarur.

Tadqiqot natijalari ta'lim materiallarini aksiologik yondashuvlar asosida integratsiyalash zamonaviy pedagogikaning dolzarb metodologik yo'nalishlaridan biri ekanligini ko'rsatdi. Globallashuv, axborot oqimining keskin ortishi va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi sharoitida ta'lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanib qolmasligi, balki shaxsning ma'naviy-axloqiy rivojlanishini ta'minlashi zarurligi asoslandi.

Maqolada olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatdiki, aksiologik yondashuv ta'lim mazmunini insonparvarlik, mas'uliyat, fuqarolik pozitsiyasi, kasbiy halollik kabi qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Mazkur yondashuv doirasida ta'lim materiallari faqat ilmiy axborot manbai sifatida emas, balki shaxsning ichki e'tiqodi va ijtimoiy pozitsiyasini shakllantiruvchi vosita sifatida talqin etiladi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan uch komponentli model (bilim–qadriyat–faoliyat) ta'lim materiallarini integratsiyalashning tizimli mexanizmini belgilab berdi. Ushbu model asosida tashkil etilgan pedagogik jarayon quyidagi natijalarga olib kelishi mumkinligi nazariy jihatdan asoslandi:

- bilimlarning mazmuniy yaxlitligi va tizimlilik ta'minlanadi;
- o'quvchilarda refleksiv tafakkur rivojlanadi;
- shaxsning qadriyatli pozitsiyasi mustahkamlanadi;
- ijtimoiy mas'uliyat va kasbiy identifikatsiya kuchayadi.

Aksiologik integratsiya ta'lim jarayonining tarbiyaviy salohiyatini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida mazkur yondashuv kasbiy kompetensiya bilan bir qatorda ma'naviy yetuklikni ham shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa kelajak pedagogining shaxsiy namunasini ta'lim jarayonining markaziy omiliga aylantiradi.

Shuningdek, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ta'lim materiallarini aksiologik asosda integratsiyalash samaradorligi bir qator pedagogik shart-sharoitlarga bog'liq: o'qituvchining aksiologik kompetensiyasi, reflektiv muhitning mavjudligi, baholash tizimining qadriyatga yo'naltirilganligi hamda o'quv dasturlarining moslashuvchanligi. Mazkur omillar uyg'unlashgandagina integratsiya jarayoni formal xarakter kasb etmay, haqiqiy pedagogik natija beradi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi ta'lim materiallarini integratsiyalash jarayonini aksiologik paradigma asosida konseptual jihatdan qayta talqin etilganligida, shuningdek, mazmunni qadriyatlar tizimi bilan uyg'unlashtirishning strukturaviy modeli ishlab chiqilganligida namoyon bo'ladi.

Amaliy jihatdan mazkur yondashuv:

- o'quv dasturlarini takomillashtirishda;
- fanlararo integrativ kurslar yaratishda;
- pedagogik texnologiyalarni loyihalashda;
- baholash mezonlarini yangilashda samarali qo'llanishi mumkin.

Umuman olganda, ta'lim materiallarini aksiologik yondashuvlar asosida integratsiyalash shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modelini amaliy jihatdan ta'minlaydi hamda zamonaviy ta'limning ma'naviy-ijtimoiy funksiyasini kuchaytiradi. Kelgusida mazkur yo'nalishda eksperimental tadqiqotlar olib borish, aksiologik indikatorlar tizimini ishlab chiqish hamda ularni ta'lim monitoringi jarayoniga joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Ta'lim materiallarini integratsiyalash jarayoni aksiologik paradigma asosida konseptual jihatdan qayta talqin qilindi, ya'ni integratsiya faqat fanlararo bog'liqlik emas, balki mazmunning qadriyatlar tizimi bilan uyg'unlashuvi sifatida asoslab berildi.

Ta'lim materiallarini aksiologik integratsiyalashning strukturaviy modeli (bilim–qadriyat–faoliyat) ishlab chiqildi, unda mazmuniy, semantik va faoliyat komponentlarining o'zaro bog'liqligi ilmiy asosda tizimlashtirildi.

Aksiologik integratsiyaning pedagogik mexanizmlari aniqlashtirildi, xususan, mavzuning qadriyatli mazmunini ajratish, reflektiv savollar tizimini ishlab chiqish hamda integrativ topshiriqlar orqali shaxsiy pozitsiyani shakllantirish jarayoni ilmiy jihatdan asoslandi.

Ta'lim samaradorligini baholashda aksiologik indikatorlar zarurligi asoslab berildi, ya'ni faqat akademik natijalar emas, balki qadriyatli tanlov, reflektiv tafakkur va ijtimoiy mas'uliyat ko'rsatkichlari ham baholash mezonlari sifatida taklif etildi.

Pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida aksiologik integratsiyaning kasbiy identifikatsiyani mustahkamlovchi omil sifatidagi roli nazariy jihatdan asoslandi, bu esa kasbiy kompetensiya va ma'naviy yetuklikning uzviy bog'liqligini ko'rsatdi.

Ta'lim mazmunini loyihalashda qadriyatga yo'naltirilgan integrativ yondashuvning metodik bosqichlari ishlab chiqildi, ular: qadriyat komponentini aniqlash, mazmuniy uyg'unlashtirish va faoliyatli mustahkamlash bosqichlaridan iborat ekanligi ilmiy asoslandi.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqotlar va nazariy tahlillar shuni ko'rsatdiki, ta'lim materiallarini aksiologik yondashuvlar asosida integratsiyalash zamonaviy pedagogik jarayonni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Mazkur yondashuv ta'lim mazmunini faqat bilimlar tizimi sifatida emas, balki shaxsning ma'naviy-axloqiy rivojlanishini ta'minlovchi qadriyatli muhit sifatida talqin etishga imkon beradi.

Aksiologik integratsiya jarayonida ta'lim materiallari mazmuniy, semantik va faoliyat jihatidan uyg'unlashtiriladi. Natijada bilimlar fragmentar ko'rinishda emas, balki yaxlit, tizimli va shaxsiy ahamiyat kasb etgan mazmun sifatida o'zlashtiriladi. Bu esa o'quvchilarda nafaqat kognitiv kompetensiyalarni, balki reflektiv tafakkur, ijtimoiy mas'uliyat, kasbiy identifikatsiya va ma'naviy ongni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan bilim–qadriyat–faoliyat modelining nazariy asoslari ta'lim jarayonini integrativ va shaxsga yo'naltirilgan tamoyillar asosida tashkil etish imkonini beradi. Mazkur model ta'limning maqsad, mazmun va natija komponentlarini qadriyatlar tizimi bilan uzviy bog'lashga xizmat qiladi hamda pedagogik jarayonning tarbiyaviy salohiyatini kuchaytiradi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari aksiologik integratsiyaning samaradorligi pedagogning aksiologik kompetensiyasi, o'quv dasturlarining moslashuvchanligi va baholash tizimining qadriyatga yo'naltirilganligi bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatdi. Bu omillar ta'lim jarayonini formal integratsiyadan real ma'naviy ta'sir darajasiga olib chiqadi.

Umuman olganda, ta'lim materiallarini aksiologik yondashuvlar asosida integratsiyalash shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash, ta'limning ma'naviy-ijtimoiy funksiyasini kuchaytirish hamda zamonaviy pedagogik modelni takomillashtirishning muhim metodologik asoslaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Kelgusida mazkur yo'nalishda empirik tadqiqotlarni chuqurlashtirish,

aksiologik indikatorlar tizimini ishlab chiqish va ularni ta'lim monitoringi amaliyotiga joriy etish dolzarb ilmiy vazifa bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.Mardonov, Sh. Q. (2021). Pedagogik integratsiya va uning zamonaviy ta'limdagi o'rni. *Xalq ta'limi*, 4, 22–28.
- 2.Quronov, M. (2018). *Ma'naviy tarbiya asoslari*. Toshkent: Fan.
- 3.Abdullayeva, Sh. A. (2020). Kompetensiyaviy yondashuv va ta'lim mazmunini integratsiyalash muammolari. *Uzluksiz ta'lim*, 2, 34–40.
- 4.Madiyorova, S. (2017). Qadriyatlar tizimi va pedagogik jarayon. *Pedagogik mahorat*, 1, 10–16.
- 5.Noddings, N. (2002). *Educating Moral People: A Caring Alternative to Character Education*. New York: Teachers College Press.
- 6.Banks, J. A. (2008). *An Introduction to Multicultural Education*. Boston: Pearson.
- 7.UNESCO (2015). *Rethinking Education: Towards a Global Common Good?* Paris: UNESCO Publishing.
- 8.Delors, J. (1996). *Learning: The Treasure Within*. Paris: UNESCO.
- 9.Kirschenbaum, H. (1995). *100 Ways to Enhance Values and Morality in Schools and Youth Settings*. Boston: Allyn & Bacon.
- 10.Ziyomuhammadov, B. (2016). Pedagogik qadriyatlar va ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyati. Toshkent: Tafakkur.
- 11.Qodirov, A. (2022). Integrativ ta'lim texnologiyalari va metodologiyasi. Toshkent: Innovatsiya.
- 12.To'xtaxodjayev, N. (2014). *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. Toshkent: O'qituvchi.